

تحلیل ساختار طرح و نقش قالیچه‌های عشایری استان خراسان جنوبی*

فزنوش رحمانی**

علی وندشعاری***

عبداله میرزایی****

وحیده حسامی*****

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۹

چکیده

استان خراسان جنوبی به‌عنوان یکی از مراکز مهم تولید قالیچه‌های عشایری ایران به‌شمار می‌رود. قالیچه‌های عشایری این استان عموماً توسط ایلات بلوچ و طوایف عرب ساکن در جغرافیای این استان بافته می‌شوند. مسئله اصلی پژوهش حاضر، تحولات سریع روی داده در شیوه زندگی عشایر و فراموشی طرح‌ها و نقوش سنتی و اصیل قالیچه‌های عشایری بافت این استان است. بر این اساس سوالات پژوهش نیز عبارتند از: ساختارهای طراحی رایج در قالیچه‌های عشایری استان خراسان جنوبی کدامند؟ نقش مایه‌های رایج در قالیچه‌های عشایری استان خراسان جنوبی کدامند؟ هدف تحقیق، شناسایی و مستندسازی ساختار طراحی و تنوع نقوش قالیچه‌های عشایری بافت استان خراسان جنوبی است. بدین منظور با انجام مطالعات میدانی، تعداد ۱۶ نمونه از قالی‌های اصیل عشایری بافت استان خراسان جنوبی براساس جغرافیای تولید آن‌ها شناسایی و به شیوه توصیفی - تحلیلی و به روش استقرایی در راستای سوالات پژوهش تحلیل شدند. نتایج بیانگر است که حوزه‌های تولید قالی در این استان، دارای ساختارهای متنوعی از جمله لچک‌ترنجی، تصویری، درختی، محرابی، ترنج‌دار، واگیره‌ای و لچک‌دار هستند. نقش مایه‌های رایج در قالیچه‌های عشایری استان نیز شامل گل ابر، فتح‌اللهی، مرغی، طاووسی، لچک‌دار گوشه‌سفید، گل کشمیری، مددخانی، دو گل، چپات اشتر، بازوبندی، گلدانی، گل کاشان، کاج، و پرچلکی هستند. بیش‌ترین فضای مورد استفاده در نقش‌پردازی قالیچه‌ها به نقوش انتزاعی و شکسته برگرفته از محیط پیرامون اختصاص دارد. با توجه به نوع سبک زندگی، استفاده از نقوش گیاهی منطقه مانند انواع گل، بته، نقوش حیوانی مانند بز، شتر، مرغ، اسب و انواع نقوش انتزاعی برگرفته از اشیاء پیرامون در قالیچه‌ها مشاهده می‌شود.

کلیدواژه‌ها:

ساختار طراحی، نقش مایه، قالیچه عشایری، خراسان جنوبی، عشایر بلوچ.

مجموعه
مبصران
ایران

دفصلنامه علمی هنرهای صنعتی ایران

سال هفتم، شماره ۱، پیاپی ۱۲

بهار و تابستان ۱۴۰۳

۱۱۳

* این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نگارنده اول با عنوان «بررسی و تحلیل فرمی طرح و نقش قالی‌های معاصر استان خراسان جنوبی» با راهنمایی نگارندگان دوم و سوم و مشاوره نگارنده چهارم است که در دانشکده فرش دانشگاه هنر اسلامی تبریز به انجام رسیده است.

** دانشجوی دکتری تاریخ تطبیقی تحلیلی هنر اسلامی، گروه پژوهش هنر، دانشگاه الزهراء (س)، تهران، ایران / Rahmani.farnoosh@yahoo.com

*** دانشیار، گروه فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول) / A.vandshoari@tabriziau.ac.ir

**** دانشیار، گروه فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران / A.mirzaei@tabriziau.ac.ir

***** مربی، گروه فرش، دانشگاه بیرجند، بیرجند، ایران / Hesami@birjand.ac.ir

۱. مقدمه

استان خراسان جنوبی به‌عنوان یکی از مناطق مهم تولید قالی جنوب‌شرق ایران به‌شمار می‌رود. قالی‌های تولیدی این استان عمدتاً در دو سبک شناخته‌شده شهری‌بافت (به مرکزیت مرکز استان و شهرستان بیرجند) و عشایری‌بافت (با محوریت عشایر بلوچ و عرب که در سرتاسر استان پراکنده‌اند) تولید می‌شوند. در طی ادوار تاریخی، خراسان جنوبی همواره موردتوجه سردمداران حکومت بوده و از نیروهای عشایر برای ایجاد امنیت مرزها استفاده شده‌است. برخی طوایف به‌اجبار و برخی به‌اختیار و در پی دسترسی به چراگاه مناسب به خراسان جنوبی کوچ کرده‌اند. شهرت قالیچه‌های بلوچی عمدتاً ناشی از آن است که عشایر دامدار بلوچ، پرورش‌دهنده یکی از بهترین نژادهای گوسفندان پشمی به نام نژاد بلوچی می‌باشند که پشم آن یکی از مناسب‌ترین الیاف پشم برای بافتن قالیچه‌هایی با بافت متوسط و درشت است. استفاده از مو و پشم بز در بافته‌های بلوچ و همچنین پشم شتر در بین عشایر بلوچ رواج دارد. اگرچه امروز نسل جوان‌تر عشایر بلوچ شاید کمتر به تولید قالیچه می‌پردازند، ولی انبوهی از قالیچه‌های زیبا با رنگ‌های طبیعی محصول عشایری است که در گذشته اکثراً به این حرفه اشتغال داشته‌اند.

اصولاً در بین عشایر بیش‌تر نقش‌ها هندسی و انتزاعی می‌باشند. طرح‌های گل‌بوته استیلزه‌شده برحسب آن که به کدام منطقه تعلق داشته باشند، بسیار با هم متفاوتند. درواقع، به تبع محل سکونتشان، غالباً طرح‌های ویژه‌ای را در هر یک از طبقه‌بندی‌ها مشاهده می‌کنیم. همچنین بعضی از طرح‌ها از قالی‌های دیگر اقتباس شده‌اند (هانگلدین، ۱۳۷۵: ۸۵).

قالی‌های شهری استان خراسان جنوبی به علت اهمیت و شهری‌بودن این قالی‌ها و دسترسی آسان به نمونه‌های موجود در منابع کتابخانه‌ای و بازار فرش، در سال‌های گذشته موردتوجه پژوهشگران بوده‌اند. از طرفی مطالعه قالیچه‌های عشایری استان به علت پراکندگی جغرافیایی مناطق زندگی عشایر و دشواری دسترسی به نمونه‌های اصیل این قالیچه‌ها، کمتر موردتوجه قرار گرفته‌است. تحولات سریع فرهنگی و اجتماعی در حال وقوع نیز باعث شده تا تولید قالی‌های اصیل و سنتی در میان عشایر استان کم‌رنگ شده و روزبه‌روز از تنوع، کیفیت و کمیّت این قالی‌ها کاسته شود. از این‌رو، مسئله اصلی پژوهش حاضر کاهش تنوع طرح‌های اصیل قالی‌های عشایر و فراموشی دایره‌المعارف ساختار طراحی و نقوش رایج در قالی‌های عشایری ایران در گام نخست و قالی‌های عشایری بافت استان خراسان جنوبی در گام بعدی می‌باشد. هدف از پژوهش حاضر نیز شناسایی و مستندسازی ساختار طراحی قالی‌های عشایری استان و نیز فرهنگ واژگانی نقش‌مایه‌های قالی‌هاست. سوالات پژوهش عبارتند از: ساختارهای طراحی رایج در قالی‌های عشایری استان خراسان جنوبی کدامند؟ نقش‌مایه‌های رایج در قالی‌های عشایری استان خراسان جنوبی کدامند؟

۲. روش پژوهش

روش انجام این پژوهش، توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات آن کتابخانه‌ای و میدانی است. پیشینه تاریخی خراسان جنوبی به شیوه کتابخانه‌ای و شناسایی نمونه‌ها به‌صورت میدانی صورت گرفته‌است. جامعه آماری به شکل هدفمند و براساس قالیچه‌های در دسترس و در حال تولید منطقه انتخاب شده‌است. با توجه به تنوع ساختار طرح و نقش در مناطق عشایری برای شناسایی بهتر طرح‌ها، به تفکیک قالیچه‌ها براساس طبقه‌بندی رایج^۱ در طرح و نقش پرداخته شده که در این میان طرح‌ها شامل هفت دسته کلی است که در نمودار (۱) آمده است. جامعه آماری تحقیق شامل تمام قالیچه‌های عشایری بافته‌شده در جغرافیای استان خراسان جنوبی بوده‌است که از این میان، تعداد ۱۰۸ نمونه با حضور در میدان تحقیق عکاسی شدند و سپس با مطالعه دقیق و حذف نمونه‌طرح‌های مشابه و با حفظ حداکثر تنوع، تعداد ۱۶ قالیچه به‌عنوان نمونه‌های تحقیق مورد تحلیل و توصیف قرار گرفتند. این نمونه‌ها دارای طرح و نقش بلوچ خراسان جنوبی بوده‌اند. نمونه‌های مورد بررسی این استان مربوط به شهرستان‌های زیرکوه (۵ مورد)، نهبندان (۳ مورد)، قائن (۳ مورد)، بیرجند (۲ مورد)، درمیان (۱ مورد)، سربیشه (۱ مورد)، و خوسف (۱ مورد) می‌باشد. لازم به ذکر است معیار نام‌گذاری قالیچه‌های عشایری^۲، فرهنگ رایج در منطقه است. اسلوب و ویژگی‌های فنی بافت در قالیچه‌های این استان، گره نامتقارن^۳ و گره متقارن^۴ و دارهای^۵ مورد استفاده از نوع افقی^۶ است. جدول (۱) نشان‌دهنده جغرافیای بررسی شده در جامعه آماری پژوهش است که به معرفی و بررسی قالیچه‌های استان خراسان جنوبی اختصاص دارد.

جدول ۱: جغرافیای جامعه آماری بررسی شده درخصوص قالیچه‌های عشایری استان خراسان جنوبی (نگارندگان)

توابع				شهرستان
افین	امیرآباد	آبیز	اسفدن	زیرکوه
اسفزار	چاج	مود	سربیشه	سربیشه
هندوالان	خسروآباد	اسدیه	خلف	درمیان
محمدآباد	شوسف	عرب خانه	چاه دراز	نهبندان
حاجی آباد	گازار	القار	بیرجند	بیرجند
دو چاهی	بمرود	کرغند	قائن	قائن
خور	بصیران	باغان	خوسف	خوسف

۳. پیشینه پژوهش

به لحاظ اهمیت و جایگاه خراسان جنوبی در جغرافیای فرش ایران، پژوهش‌های متعددی با موضوع قالی خراسان جنوبی به انجام رسیده است. از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

مریدی، مراثی و مفتی‌پور (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل علیت و عاملیت در دگرگونی‌های دو دهه اخیر قالی ایران (مناطق مورد مطالعه: خراسان شمالی، خراسان رضوی، خراسان جنوبی)» به این نتیجه رسیده‌اند که موجودیت یک قالی در شرایط معمول، رابطه تنگاتنگی با علل و شرایط آن دارد؛ اما دگرگونی‌ها و تغییرات قالی در ابعاد مختلف آن در دوران اخیر بیش‌تر متأثر از فعالیت عاملیت‌ها (کارگزاران) بوده است. رخشانی‌مقدم (۱۳۹۵) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی علل رکود بازار فرش خراسان جنوبی» به این نتیجه رسیده است که خلاقیت و نوآوری در طرح و نقش فرش دست‌بافت، شناخت سلیقه بازار مصرفی، توجه به کیفیت محصول، شناخت رقبای خارجی در بازار فروش و برداشتن تحریم، از عواملی هستند که سهم به‌سزایی در رونق بازار فرش دارند. مرتضی‌شاه‌بیگی (۱۳۹۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد «تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی بر نقوش فرش قائنات» به این نتیجه رسیده است که بخش اعظم نقوش قالی و قالیچه‌های این مناطق در گذر تاریخ، هویت و اصالت خود را حفظ کرده و به عنوان یک تولید فرهنگی مؤلفه‌های متعددی همچون مذهب، باورها و اعتقادات، الهام از طبیعت، روایات و داستان‌های ادبی، بخش مهمی از شکل‌گیری نقوش را به خود اختصاص داده‌اند.

عاملی، صفاران و صباغ‌پور (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تغییرات فرش‌های ریزه‌ماهی در شهرستان بیرجند طی دهه‌های اخیر»، به این نتیجه رسیده‌اند که در طول زمان، ساختار اصلی واگیره ثابت مانده، اما ابعاد آن بسیار کاهش یافته است. تغییر رنگ‌بندی از رنگ‌های تیره مثل سرمه‌ای (کبود) و قرمز (لاکی) به رنگ‌های روشن مثل سفید و کرم از دیگر تحولات ایجادشده در فرش‌های ریزه‌ماهی بیرجند طی دهه‌های اخیر بوده است. مریم افتاده (۱۳۹۳) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی نقوش قالیچه‌های بلوچی خراسان جنوبی» با مطالعه ۲۰۰ نمونه از قالیچه‌های بلوچ منطقه، به مجموعه‌ای از نقش‌مایه‌های ذهنی باف دست یافته که به کمک نقوش هندسی، توسط دختران و زنان عشایری و روستایی منطقه خراسان جنوبی بافته می‌شوند. شیرین صوراسرافیل (۱۳۸۳) به شرح مختصری از فرش‌بافی خراسان جنوبی اشاره می‌کند و از قائنات به عنوان یکی از قطب‌های مهم فرش‌بافی شرق کشور در زمان گذشته نام می‌برد. تورج ژوله (۱۳۸۱) در کتاب برگی از قالی خراسان، به فرش‌بافی در منطقه خراسان جنوبی اشاره کرده است. اریک اشنبرنر (۱۳۷۴) در مجموعه کتاب سه‌جلدی قالی‌ها و قالیچه‌های ایران، نکات و تصاویر قابل‌تأملی راجع به قالی خراسان آورده است.

پژوهش‌های ذکرشده هرکدام بیش‌تر روی یک منطقه و یا طرح خاص تأکید کرده و آن را مورد مطالعه قرار داده‌اند. پژوهش حاضر که براساس مطالعات میدانی صورت گرفته، به شناسایی، مطالعه و بررسی طرح و نقش قالیچه‌های استان خراسان جنوبی پرداخته و مستقل از پژوهش‌های پیشین است و اهداف متفاوتی دارد، بنابراین در عین توجه به آن‌ها، شامل یافته‌های متفاوتی خواهد بود.

۴. تاریخچه قالی‌بافی در استان خراسان جنوبی

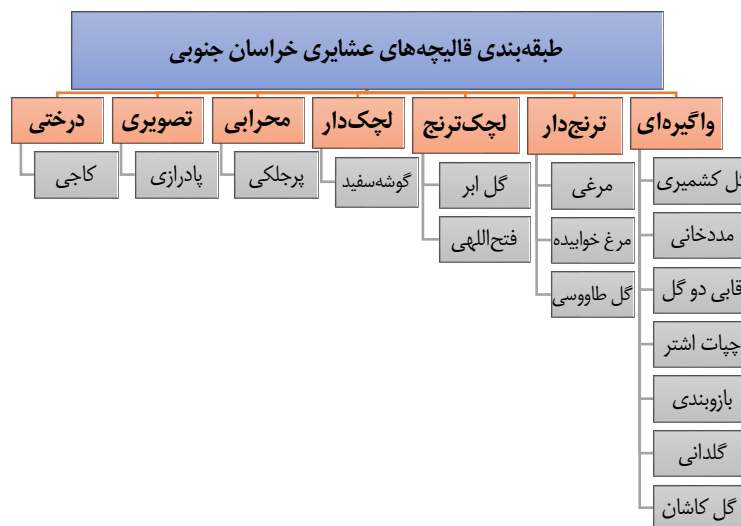
استان خراسان جنوبی از جمله مناطقی در ایران است که در حیطه فرش‌بافی از گذشته تاکنون دارای اصالت و پیشینه تاریخی بوده و فرش‌های این منطقه با دارابودن طرح‌ها و نقوش متنوع در نظام فرش‌بافی ایران از جایگاه قابل توجهی برخوردار هستند. به‌طور کلی وضعیت قالی‌بافی

منطقه را طی صد سال اخیر می‌توان به سه دوره تقسیم کرد: دوره اول سال‌های قبل از ۱۳۰۰ ه.ش و دوران بافت قالی خوب و ممتاز در منطقه است؛ دوره دوم، سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۲ ه.ش است که به دلیل عواقب جنگ‌های جهانی اول و دوم به‌رغم تولیدات نسبتاً خوب در مناطقی همچون مود و شهر بیرجند، رکود و آشفتگی خاصی در وضع صادرات و فروش فرش به‌وجود آمد؛ در دوره سوم (از سال ۱۳۳۰ ه.ش) دوران شکوفایی و تجدید حیات فرش منطقه آغاز شد و به‌تدریج با آغاز فعالیت تولیدکنندگان و بافندگان این هنر، شهرت گذشته خود را در این منطقه بازیافت (ژوله، ۱۳۷۵: ۷۰).

این پژوهش به بررسی قالیچه‌های دوره سوم این منطقه و به مطالعه میدانی تمامی قالیچه‌های عشایری موجود در استان خراسان جنوبی پرداخته‌است که به‌طور کلی شامل چند دسته می‌شود: (۱) ایل بهلولی: بزرگ‌ترین ایل تولیدکننده قالیچه‌های بلوچی در جنوب خراسان می‌باشند (شهرستان‌های قائن، بیرجند و نهبندان). بهلولی‌ها اساساً از نژاد ترک‌های فارس و شامل سه طایفه بهلولی، دلاکه و بالفروش می‌باشند که در عین پراکندگی، از وحدت قومی - قبیله‌ای خاصی برخوردارند؛ (۲) طوایف عرب: از دیگر تولیدکنندگان قالیچه بلوچ، طوایف عرب خراسان هستند که در مناطق عربخانه نهبندان، بخش درمیان بیرجند و اطراف فردوس ساکن هستند و شغل اصلی آنان دامداری با شیوه زندگی عشایری است. تولیدات آن‌ها خشن‌تر و کم‌دوام‌تر از سایر قالی‌های بلوچ می‌باشد. (۳) قوم سیستانی: به‌علت بروز خطراتی همچون سیل، خشکسالی، ناامنی و ... سیستانی‌های زیادی به استان‌های گلستان و خراسان مهاجرت نمودند و در برخی از شهرستان‌های حوزه تولید قالی بلوچ سکنی گزیدند که به دلیل تأثیر مبادلات فرهنگی با بلوچ‌ها، به حرفه قالی‌بافی روی آوردند. طوایف جر، چشک و نخعی، اصالتاً سیستانی بوده و از عمده‌ترین تولیدکنندگان قالی بلوچ هستند. (۴) اقوام دیگر: اقوام دیگری از تیره‌های مختلف مانند کلاه‌درازی، علی‌میرزایی، قرایی، مغول‌زاده، خجوی، ابوالقاسم و ابراهیم‌مرتضی به بافت طرح‌ها و نقوش بلوچ اشتغال دارند.

۵. طبقه‌بندی قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی براساس یافته‌های پژوهش

بررسی‌های صورت‌پذیرفته نشان می‌دهند که طرح‌های رایج در قالیچه‌های خراسان جنوبی شامل هفت دسته کلی هستند که عبارتند از: واگیره‌ای، لچک‌ترنج، ترنج‌دار، لچک‌دار، محرابی، تصویری و درختی (نمودار ۱).



نمودار ۱: طبقه‌بندی قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی (نگارندگان)

جدول (۲) براساس هفت دسته کلی طرح تنظیم شده و نام هر یک از قالیچه‌ها مرتبط با دسته‌بندی در مقابل آن‌ها قرار گرفته‌است. در این جدول، با استناد به یافته‌های میدانی، از اسامی رایج (محلی) برای نام قالیچه‌ها استفاده شده‌است.

جدول ۲: طبقه‌بندی قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی (نگارندگان)

طرح و نقش طبقه‌بندی	زیرکوه	سربیشه	درمیان	نهبندان	خوسف	قائن	بیرجند
لچک‌ترینج	گل ابر	-	-	فتح‌اللهی	-	-	-
ترینج‌دار	-	-	مرغ خوابیده	-	گل طاووسی	مرغی	-
لچک‌دار	-	گوشه سفید	-	-	-	-	-
درختی	کاجی	-	-	-	-	-	-
تصویری	پادرازی	-	-	-	-	-	-
واگیره‌ای	گل کشمیری گلدانی	-	خشتی	مددخانی	-	دو گل چپات اشتر	بازوبندی گل کاشان
سجاده‌ای	-	-	-	پرچلکی	-	-	-

در جدول (۳)، تصاویر نمونه قالیچه‌ها براساس اسامی آن‌ها طبقه‌بندی شده‌است. این تصاویر از تمامی مناطق خراسان جنوبی و در تحقیقات میدانی به‌دست آمده‌اند. در ادامه مطالب نیز ویژگی‌های فرمی طرح و نقش این قالیچه‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌است.

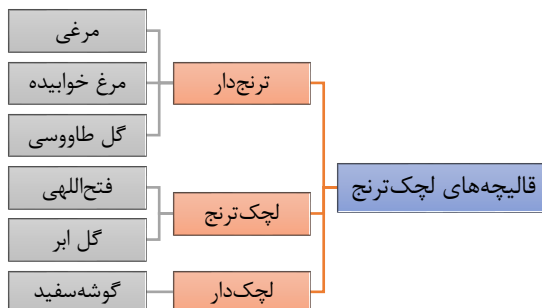
جدول ۳: تصاویر نمونه قالیچه‌های عشایری بررسی‌شده استان خراسان جنوبی (نگارندگان)

واگیره‌ای			
			
تصویر ۱: طرح قایی، زیرکوه (آبیز)	تصویر ۲: طرح مددخانی، نهبندان	تصویر ۳: طرح دو گل، قائن (بمروند)	تصویر ۴: طرح چپات اشتر، قائن
واگیره‌ای		لچک‌دار	
			
تصویر ۵: طرح بازوبندی، بیرجند (گازار)	تصویر ۶: طرح گلدانی، زیرکوه	تصویر ۷: طرح گل کاشان، بیرجند	تصویر ۸: طرح گوشه سفید، سربیشه (خور)

لچک ترنج‌دار	ترنج‌دار		
			
تصویر ۱۲: طرح گل ابر، زیرکوه	تصویر ۱۱: طرح گل طاووسی، خوسف	تصویر ۱۰: طرح مرغ خوابیده، درمیان (خلف)	تصویر ۹: طرح مرغی، قائن (کرغند)
درختی	سجاده‌ای	تصویری	لچک ترنج‌دار
			
تصویر ۱۶: طرح کاجی، زیرکوه	تصویر ۱۵: طرح پرچلیکی، قائن	تصویر ۱۴: طرح پادرازی، زیرکوه (آبیز)	تصویر ۱۳: طرح فتح‌اللهی، نهبندان

۱-۵. معرفی طرح و نقش قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی

در مورد معرفی طرح و نقش، آنالیز خطی تصاویر هریک از قالیچه‌های به‌دست‌آمده از خراسان جنوبی، مطابق جدول (۳) تنظیم شده‌است. به این صورت که عناصر تشکیل‌دهنده ترنج، لچک و متن با بررسی نقش‌مایه، ساختار و حاشیه در جداول جداگانه آورده شده‌اند تا بتوان با بررسی نتایج به‌دست‌آمده به خصوصیات فرمی در قالیچه‌ها دست یافت. لازم به توضیح است که برای درک بهتر تنوع موجود، قالیچه‌های لچک‌ترنج‌دار و نیز قالی‌های طرح واگیره‌ای، به‌عنوان شاخص تلقی شده‌اند و در ارائه نمونه‌ها برای بررسی از هم جدا شده‌اند.



نمودار ۲: طبقه‌بندی قالیچه‌های لچک‌ترنج (نگارندگان)

۵-۱-۱. طرح مرغی: این طرح از جمله نمونه‌های موجود ترنجی در میان قالی‌های روستایی بلوچ‌نشین استان خراسان جنوبی می‌باشد. قرارگیری هریک از نقش‌مایه‌های مرغ به صورت قرینه در مقابل یکدیگر از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد این طرح به‌شمار می‌آید. در مصاحبه با آقای صمیمی، مشخص شد قالی ترنجی مرغی از جمله طرح‌های شناخته شده بلوچ خراسان محسوب می‌گردد. ایل بهلولی قانئات و بیرجند از جمله بافندگان مختص این طرح به حساب می‌آیند. طرح‌های مرغی بلوچ را می‌توان به طرح‌های دارای نقش‌مایه‌های منفرد مرغی ساده و طرح‌های دارای نقش‌مایه مرغ با پرندگان کاملاً واقعی تقسیم نمود. طرح‌هایی که صرفاً دارای تزئینات کله‌مرغی هستند، در طبقه‌بندی طرح‌های مرغی قرار نمی‌گیرند (محمدعلی صمیمی، مصاحبه در خصوص طرح فرش، مرداد ۱۳۹۹).

۵-۱-۲. طرح مرغ خوابیده: طرح ترنجی با نام مرغ خوابیده از جمله طرح‌های دو روستای خلف و سراب در شهرستان درمیان است. ویژگی بارز نقش‌پردازی این طرح استفاده از چهار مرغ خوابیده در مرکز ترنج است که ترنج‌ها در یک ردیف و در مواردی در دو یا سه ردیف کنار یکدیگر تکرار می‌شوند. خطوط در میان نقوش متن، سبب ایجاد ریتم در نظر بیننده شده‌است. هم‌چنین اکثراً دارای متن کرم یا سفید عاجی می‌باشند.

۵-۱-۳. طرح فتح‌اللهی: طرح لچک‌ترنجی فتح‌اللهی از جمله طرح‌های شاخص بلوچ خراسان در بین عشایر بلوچ و عرب است. لازم به ذکر است بافت این نقشه علاوه بر روستای چاه‌دراز در بخش عرب‌خانه شهرستان نهبندان و شهرستان درمیان هم صورت می‌پذیرد، ولی اصالت بافت این طرح مربوط به طایفه فتح‌الله‌خانی زابل می‌باشد.

۵-۱-۴. طرح گل طاووسی: طرح موجود در قالب یک‌چهارم با نام گل طاووسی شناخته می‌شود که در میان مناطق بافندگی بلوچ خراسان جنوبی به صورت پراکنده بافته می‌شده‌است. در این میان، بافت این طرح در مناطق روستایی شهرستان خوسف از جمله روستای خور متداول بوده‌است. از جمله شاخصه‌های اصلی این طرح، استفاده از نقش طاووس به صورت قرینه است که با رنگ متن روشن و حاشیه پهن تیره اجرا شده‌است. قرارگیری ساختار نقش‌مایه طاووس به همراه پرندگان و گیاهان به صورت منفصل و قرینه مقابل یکدیگر در فضای متن، از جمله ویژگی‌های این طرح محسوب می‌گردد که با ایجاد ریتم، از لحاظ بصری سبب نوعی پیوستگی در نظر بیننده شده‌است.

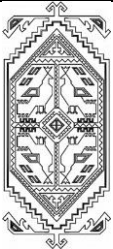
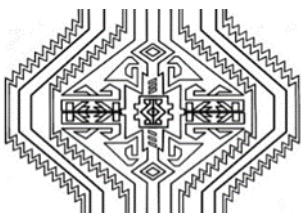

۵-۱-۵. طرح گل ابر: با توجه به طبقه‌بندی طرح و نقش، این طرح در قالب لچک‌ترنج با عنوان محلی گل ابری بافته می‌شود و از طرح‌های رایج در میان بلوچ‌های خراسان جنوبی می‌باشد. بعد از شهرستان زیرکوه در استان خراسان جنوبی، روستاهای شیرگ آقا، درویش‌آباد، و باغستان شهرستان سریشه از دیگر حوزه‌های بلوچ‌نشین است که بافت این طرح در آن رواج بیش‌تری دارد (محمد ادیبیان، تولیدکننده فرش، مصاحبه مرداد ۱۳۹۹).



۵-۱-۶. طرح گوشه‌سفید: ساختار کلی این طرح متشکل از تکرار ردیف‌هایی از قاب به شکل هشت‌ضلعی می‌باشد که نقش‌مایه انتزاعی مرکز آن گل‌میخ نام دارد؛ هم‌چنین در میان هریک از هشت‌ضلعی‌ها نقشی در اندازه کوچک‌تر به نام رتیلی قرار گرفته‌است. از جمله ویژگی‌های شاخص در نقش‌پردازی این طرح، اجرای فضاهای اصلی به صورت منفصل و استفاده از گل به‌عنوان تزئین اصلی در محیط اطراف قاب‌ها است.

۵-۲. تحلیل ساختار ترنج

با بررسی نمونه‌طرح‌های خطی از طبقه‌بندی فرم ترنج در قالیچه‌های خراسان جنوبی، ساختارهای متنوع ترنج در این منطقه در جدول (۴) قرار داده شده‌است. هم‌چنین خصوصیات کلی ترنج‌های این منطقه در تصاویر خطی توضیح داده شده‌اند.

جدول ۴: آنالیز خطی ترنج در قالیچه‌های لچک‌ترنج عشایری خراسان جنوبی (نگارندگان)

ترنج‌دار		
		
تصویر ۱۰۹: آنالیز خطی تصویر (۱۱)	تصویر ۱۰۸: آنالیز خطی تصویر (۱۰)	تصویر ۱۰۷: آنالیز خطی تصویر (۹)

لچک‌دار	لچک‌ترنج
-	
-	
-	تصویر ۲۰: آنالیز خطی تصویر (۱۲) تصویر ۲۱: آنالیز خطی تصویر (۱۳)

۵-۲-۱. ترنج طرح مرغی: فرم ترنج به صورت هشت‌ضلعی در قالب یک‌چهارم است و در دو سوی آن دو مرغ در مقابل یکدیگر اجرا شده‌اند. استفاده از این فرم در میان بافته‌های مناطق بلوچ‌نشین خراسان از اصالت بالایی برخوردار است. نقش مایه انتزاعی مرغایی استفاده شده در مرکز ترنج که در تقدم دیداری بیننده قرار می‌گیرد، مرغک‌های پیدا و پنهان نامیده می‌شود. هم‌چنین استفاده از نوعی مرغک‌های کوچک شکسته در تمامی اضلاع بیرونی ترنج، به‌عنوان نوعی تزئین خاص درنظر گرفته شده‌است.

۵-۲-۲. ترنج طرح مرغ خوابیده: ساختار ترنج فرش مرغ خوابیده توسط خطوط پلکانی به فضاهای لوزی‌شکل در یک ردیف تقسیم شده‌است. هم‌چنین در چهار وجه قسمت مرکزی، مرغی خوابیده و انتزاعی اجرا گردیده‌است. این طرح مبتنی بر سه لوزی به‌عنوان ترنج در قالب یک‌چهارم می‌باشد که در مرکز سطحی مربع‌شکل قرار گرفته‌اند. هم‌چنین محیط درونی ترنج با چهار نقش پرنده راج در قالی بلوچ تزئین شده‌است. استفاده از نقش مایه‌های انتزاعی شکسته مانند لوزی، گل‌های ریز، و شاخ قوچ به‌صورت منفصل از جمله عناصر به‌کاررفته در ترنج محسوب می‌گردد.

۵-۲-۳. ترنج طرح گل طاووسی: ساختار این ترنج برگرفته از فرم انتزاعی یک تک‌حوض همراه با خطوط محیطی به‌شکل پلکانی است که در قالب یک‌چهارم اجرا شده‌اند. از جمله نقوش به‌کاررفته در ترنج می‌توان به انواع نقش مایه‌های پرندگان اشاره نمود. نقش مایه انتزاعی استفاده شده در مرکز ترنج، «رتیلی» نامیده می‌شود. هم‌چنین از نوعی سرترنج به‌شکل پرنده و سر قوچ که به‌عنوان نوعی تزئین خاص درنظر گرفته شده، استفاده می‌شود. از انواع نقوش انتزاعی مورد استفاده در ترنج که به‌صورت شکسته می‌باشند، می‌توان کژمار و بورک را نام برد.

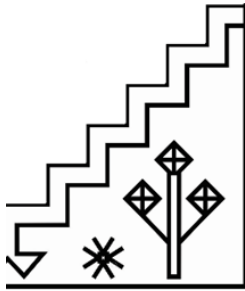
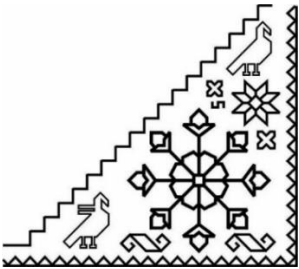
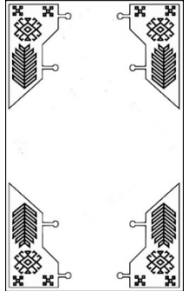
۵-۲-۴. ترنج طرح گل ابر: علت نام‌گذاری این قالیچه به گل ابری بریدگی‌های اطراف نقش لوزی‌مانندی است که در وسط قالیچه به صورت تکی یا دوتایی بافته می‌شود. در این نمونه از قالیچه نیز می‌توان زمینه روشن و نقش مایه‌هایی با رنگ تیره در حاشیه و نقوش موجود در متن اصلی کار را شاهد بود که این کنتراست در رنگ، باعث زیباتر شدن قالیچه شده‌است. نقش مایه‌ها در این قالیچه به‌صورت شکسته و انتزاعی طراحی شده‌اند. آنالیز خطی طرح ترنج به‌صورت فرم لوزی در ساختاری ساده همراه با بریدگی‌هایی می‌باشد. از جمله نقش مایه‌های انتزاعی به‌کاررفته در فضای داخلی ترنج‌ها می‌توان به ابروی عروس به شکل کمان یا خط شکسته اشاره نمود.

۵-۲-۵. ترنج طرح فتح‌اللهی: نمونه آنالیز خطی این طرح ترنج، به‌صورت فرم لوزی در ساختاری ساده می‌باشد. هم‌چنین نواری حلقه‌مانند به‌صورت قابی اطراف ترنج را احاطه نموده‌است. از جمله نقش مایه‌های انتزاعی به‌کاررفته در فضای داخلی ترنج‌ها می‌توان به پرنده، و گل و بوته اشاره نمود.

۵-۳. تحلیل ساختار لچک

ساختارهای متنوع لچک در قالی‌های منطقه خراسان جنوبی حاکی از آن است که حالت قرارگیری لچک‌ها تفاوت‌هایی با یکدیگر دارند. بر همین اساس، در جدول (۵)، طبقه‌بندی لچک‌ها با نام‌های لچک‌ترنج‌دار و لچک‌دار انجام شده‌است. هم‌چنین خصوصیات کلی لچک‌های این منطقه در آنالیز خطی و توضیح عنوان‌ها ذکر شده‌است.

جدول ۵: آنالیز خطی لچک در قالیچه‌های لچک‌ترنج عشایری خراسان جنوبی (نگارندگان)







لچک‌دار	لچک ترنج‌دار	
		
تصویر ۲۴: آنالیز خطی تصویر (۹)	تصویر ۲۳: آنالیز خطی تصویر (۱۳)	تصویر ۲۲: آنالیز خطی تصویر (۱۲)

۵-۳-۱. **لچک طرح گل ابر:** ساختار طرح لچک در این طرح بدون هیچ شباهتی به ترنج در نظر گرفته شده است که با استفاده از خطوط پله‌ای در قسمت عرضی به یکدیگر متصل شده‌اند. فضا سازی لچک‌ها با نقش مایه‌های ابروی عروس، «مجلک» متشکل از پنج مربع متصل و رتیلی انجام شده که به شکل ساده شده رتیل یا عنکبوت با دو لوزی تودرتو با هشت مرغک اجرا شده است. هم‌چنین در لچک از رنگ‌های تیره لاک‌ی و مشکی که از جمله رنگ‌های پرکاربرد در فرش‌های بلوچ خراسان جنوبی به حساب می‌آیند، استفاده شده است.

۵-۳-۲. **لچک طرح فتح‌اللهی:** ساختار طرح لچک در این طرح مشابه ترنج در نظر گرفته شده که با استفاده از خطوط پله‌ای در قسمت عرضی به یکدیگر متصل شده‌اند. فضا سازی لچک‌ها با گل و بوته اجرا شده، هم‌چنین در لچک از رنگی متفاوت با ترنج استفاده شده است.

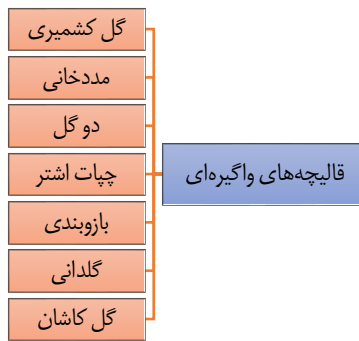
۵-۳-۳. **لچک طرح گوشه سفید:** ساختار لچک در این طرح با استفاده از خطوط پله‌ای در قسمت عرضی به یکدیگر متصل شده است. فضا سازی لچک‌ها با گل و بوته اجرا شده، هم‌چنین در لچک از رنگ کرم استفاده شده است که علت نامگذاری این طرح نیز می‌باشد.

جدول ۶: نقش مایه‌های به‌کاررفته در متن قالیچه‌های عشایری لچک‌ترنج خراسان جنوبی (نگارندگان)

طرح مرغی		
		
هشت‌ضلعی کله‌مرغی	مرغ	گلدان
طرح گوشه سفید		
		
هشت‌ضلعی	رتیلی	گل

۵-۴. بررسی ساختار کلی متن قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی (طرح‌های غیرلچک و ترنج‌دار)

در ادامه به بیان ویژگی‌های کلی طرح قالی‌هایی می‌پردازیم که شامل لچک‌ترنج نیستند و به‌طور کلی طرح‌های واگیره‌ای و سراسری دارند. آنالیز خطی هریک از تصاویر قالیچه‌ها طبق جدول (۳) تنظیم شده است تا با بررسی نتایج به‌دست‌آمده، بتوان به ویژگی‌های طرح کلی متن دست یافت. با بررسی نمونه طرح‌های خراسان جنوبی، طبقه‌بندی ساختار متن شامل قالی‌های واگیره‌ای (گل کشمیری، مددخانی، دو گل، چپات اشتر، بازوبندی، گلدانی و گل کاشان)، سجاده‌ای، تصویری و درختی است که خصوصیات کلی هریک از آن‌ها در آنالیز خطی و توضیح عنوان‌ها مشخص شده است.



نمودار ۳: طبقه‌بندی قالیچه‌های واگیره‌ای (نگارندگان)

۴-۱-۵. طرح گل کشمیری: طرح واگیره‌ای با نام محلی گل کشمیری ازجمله طرح‌های اصیل و شاخص بلوچی در روستاهای شهرستان زیرکوه می‌باشد. ازجمله شاخصه‌های اصلی این طرح استفاده از نقش‌مایه‌ای به نام ماهی می‌باشد که برگرفته از طرح ماهی است که در اندازه درشت بافته شده و به آن طرح تپانچه‌ای نیز گفته می‌شود (محمدعلی صمیمی، مصاحبه درخصوص طرح فرش، مرداد ۱۳۹۹). ازجمله خصوصیت‌هایی که در ساختار متن قالی‌های گل کشمیری حائز اهمیت است، تکرار ردیف‌های منفصل از قاب‌های هشت‌ضلعی، به‌صورت شکسته در کنار یکدیگر می‌باشد که هریک از قاب‌ها را چهار نقش ماهی تشکیل داده و گل کشمیری نامیده می‌شود.

۴-۲-۵. طرح مددخانی: ساختار اصلی این طرح به صورت قابی و با استفاده از نقش‌مایه‌ای انتزاعی به نام گل مددخانی اجرا شده‌است. طی تحقیقات میدانی صورت‌پذیرفته، نام محلی این طرح، برگرفته از نقش‌مایه به‌کاررفته در متن می‌باشد. ازجمله ویژگی‌های طرح و نقش قالی می‌توان به فرم قرارگیری نقش‌مایه‌ها در متن و استفاده از رنگ لاک‌ی اشاره نمود. همچنین ازجمله موارد قابل توجه، رنگ تیره این طرح نسبت به سایر طرح‌ها می‌باشد. اصالت بافت این طرح مربوط به روستاهای بخش عربخانه و چاه‌دراز شهرستان نهبندان و روستای سرزه از بخش مرکزی شهرستان سریشه می‌باشد. فرم قاب‌قابی طرح مددخانی، با تکرار نقش‌مایه انتزاعی گل مددخانی و خشته چتردار با اضلاع پلکانی با یک هشت‌ضلعی شبیه مهر در وسط خشت و چهار چتر در اطراف، استفاده از رنگ لاک‌ی در متن، ازجمله ویژگی‌هایی به حساب می‌آیند که طرح و نقش این قالی را نسبت به دیگر طرح‌های این منطقه متفاوت نموده‌اند.

۴-۳-۵. طرح دو گل: متن فرش توسط ردیف‌هایی از قاب که محیط اطراف آن‌ها دارای خطوطی به‌شکل پلکانی می‌باشد، به فضاهایی مربع‌شکل تقسیم شده‌است. همچنین هریک از فضاها با تکرار متناوب قاب‌های هشت‌ضلعی اجرا گردیده که در قسمت مرکزی هریک از آن‌ها، نقش‌مایه عطاره شاخدار قرار گرفته‌است. ازجمله ویژگی‌های شاخص در نقش‌پردازی این طرح، اجرای فضاهای اصلی به‌صورت منفصل و استفاده از نقش‌مایه پوتی به‌عنوان تزئین اصلی در محیط اطراف قاب‌ها می‌باشد.

۴-۴-۵. طرح چپات اشتر: با بررسی‌های صورت‌پذیرفته، بافت این طرح در حوزه بافندگی بلوچ بسیار مرسوم بوده‌است. هریک از این قاب‌ها در میان بلوچ‌ها، چپات اشتر به‌معنای پای شتر نامیده می‌شود و به‌صورت یک‌چهارم اجرا شده‌است. ازجمله شاخصه‌های این طرح در میان اقوام بلوچ خراسان می‌توان به استفاده از رنگ آبی اشاره نمود. این طرح در عشایر بلوچ شهرستان‌های نهبندان، سریشه و بیرجند بافته می‌شود. ساختار کلی متن در قالی چپات اشتر بلوچ خراسان متشکل از تکرار ردیف‌های متصل قاب‌های هندسی به شکل هشت‌ضلعی می‌باشد که توسط خطوطی به یکدیگر متصل شده‌اند. در مرکز قاب‌های هشت‌ضلعی، نقش‌مایه شش‌ضلعی ترسیم شده که در بخش داخلی آن یک پای مرغ و در بخش خارجی آن سه پای مرغ رسم شده‌است. با توجه به مصاحبه میدانی صورت‌پذیرفته، نام نقش‌مایه‌های به‌کاررفته در متن هریک از قاب‌ها، چپات اشتر و خشته چتردار نامیده می‌شود.

۴-۵-۵. طرح بازوبندی: طی مطالعات میدانی صورت‌پذیرفته طرح بازوبندی را می‌توان در دست‌بافته‌های شهرستان نهبندان و بیرجند که تولیدکننده فرش به سبک بلوچ هستند، مشاهده نمود. طرح بازوبندی ازجمله طرح‌های اصیل این منطقه به‌خصوص در روستای گازار شهرستان بیرجند محسوب می‌گردد و در سایر مراکز بافندگی بلوچ خراسان جنوبی نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد. ساختار متن در قالی‌های قابی بازوبندی

شامل دو سطح فضایی می‌باشد، به این صورت که یک سطح از به هم پیوستن اشکال هندسی شش ضلعی به نام بازوبند و سطح دیگر با استفاده از نقش انتزاعی لوزی دنداندار تشکیل شده است.

۵-۴-۶. طرح گلدانی: ساختار طرح از نقش مایه‌های انتزاعی شکسته گلدانی با نام محلی دودنی تشکیل شده که در ردیف‌هایی به صورت منفصل و جداگانه تکرار شده و توسط خطی به یکدیگر متصل شده‌اند. براساس تحقیقات میدانی، این نقش مایه برگرفته از آویز اسپندی است که برای دفع چشم‌زخم استفاده می‌گردد.

۵-۴-۷. طرح گل کاشان: طرح گل کاشانی از نمونه طرح‌های مشترک در مناطق بافندگی بلوچ خراسان جنوبی می‌باشد. با توجه به مطالعات میدانی صورت گرفته، بافت این طرح در مناطق روستایی شهرستان بیرجند به‌ویژه روستای القار نیز مرسوم بوده است. در گفتگو با بافندگان محلی، مشخص شد که این قالیچه اکثراً با متن کرم و نقش گلی، معروف به گل کاشان و دارای حاشیه یاعلی و چنگک است. (محمدعلی صمیمی، مصاحبه درخصوص طرح فرش، مرداد ۱۳۹۹). ساختار کلی متن در قالی با طرح گل کاشان، متشکل از تکرار نقش مایه‌های انتزاعی گل و پرندگانی به صورت نیمه‌شکسته و منفصل می‌باشد که در اندازه‌ای بزرگ‌تر از سایر نقوش در متن قالی تکرار شده‌اند. همچنین نواری با نقش سیزده دمی در تمامی کناره‌های متن اجرا شده که با به‌کارگیری رنگ تیره، بیش‌تر مورد توجه بیننده قرار گرفته است. استفاده از سایر نقش مایه‌های گیاهی و حیوانی به صورت پراکنده و تک‌به‌تک از جمله نقوش به‌کاررفته در متن قالی محسوب می‌گردد.


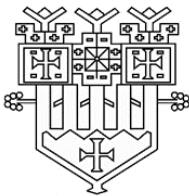
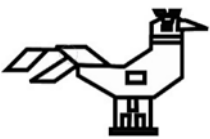
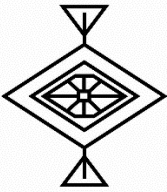
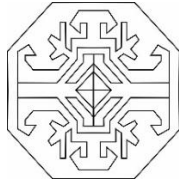











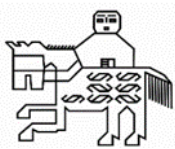
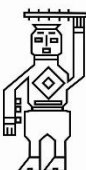
۵-۴-۸. طرح پرچلکی: با توجه به تحقیقات میدانی صورت‌پذیرفته در منطقه، طرح پرچلکی از جمله طرح‌های اصیل و خاص بلوچ و عرب خراسان جنوبی می‌باشد که به دلیل شباهت به چهارپای لنگر جلک نخ‌ریسی نامگذاری شده است. این طرح در همه مناطق از جمله روستای مزار سیدعلی شهرستان بیرجند، روستاهای بخش عرب‌خانه شهرستان نهبندان و همچنین در روستاهای پخت و گورید شهرستان سریشه بافته می‌شود (همان).

قالیچه تصویر (۱۵) دارای قابی محراب‌گونه است که حالت نمکدان دارد و فاقد ستون و سرستون‌های رایج در سایر قالی‌های محرابی است. نقش مایه پنجه به شکل یک دست باز در مستطیل‌های دو طرف محراب که محل قرارگیری دست نمازگزار به هنگام سجده می‌باشد، اجرا شده‌اند. در وسط محراب، شاهد طرحی از یک درخت انتزاعی هستیم که از آن با نام درخت زندگی یاد می‌شود و به سبب تقدس این درخت در فضای درونی محراب استفاده می‌شود. همچنین در پایین محراب دو آدمک به محافظت از درخت زندگی پرداخته‌اند.

۵-۴-۹. طرح پادرازی: با بررسی‌های صورت‌پذیرفته، بافت این طرح در حوزه بافندگی خراسان جنوبی کمیاب بوده است. مهاجرت و هم‌نشینی بلوچ‌های سیستان و بلوچستان با اقوام خراسان جنوبی موجب شده تا بافنده از سنت‌های متداول در قالی‌بافی این اقوام به حکم هم‌جواری و مهاجرت، برداشت‌هایی نموده و این طرح با تفاوت‌هایی به سبک بلوچ خراسان اجرا گردد. محل بافت این طرح، کلیه مناطق عشایرنشین عرب و بلوچ در استان خراسان جنوبی از جمله شهرستان زیرکوه روستای آبیز می‌باشد (افتاده، ۱۳۹۳: ۳۸). ساختار کلی متن فرش، متشکل از نقش زن و مردی با بدنی کشیده در مرکز و در پایین یک انسان سوار بر اسب و همچنین انسانی دیگر در ابعادی کوچک‌تر با گریزی در دست است که در بالا و پایین طرح قرار گرفته است. همچنین حضور نقش مایه‌هایی مانند شیر، پرندگان، شتر، اسب، گل و گلدان، فضایی از یک جنگل را برای بیننده تداعی می‌کند و طرح هریک از نقش مایه‌ها در نمونه‌های خطی جدول (۷) قابل مشاهده است. برای نقش مایه شیر، بدن نیم‌رخ و چهره تمام‌رخ طراحی شده است. این مورد از آن جهت مورد توجه قرار می‌گیرد که در نقوش قالیچه‌های بلوچی، تصاویر جانوران به صورت تمام‌رخ را کم‌تر شاهد هستیم. نکته جالب توجه در قالیچه تصویر (۱۴) کشیدگی غیرعادی پیکره‌های انسانی در وسط طرح است و همین کشیدگی و بلندی پای انسان، موجب نام‌گذاری این قالیچه به پادرازی در بین مردمان این خطه شده است.




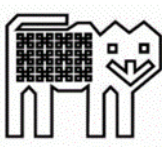

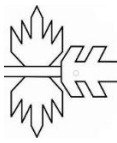
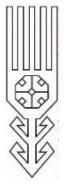
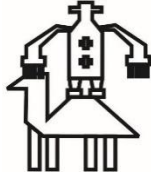
۵-۴-۱۰. طرح کاجی: طرح کاجی یا سروی از جمله طرح‌های اصیل بلوچ خراسان می‌باشد که اجرای آن به صورت سرتاسری صورت پذیرفته است. در این راستا دلیل نام‌گذاری این طرح براساس نقش مایه به‌کاررفته در متن می‌باشد. اصیل‌ترین طرح درختی بافته‌شده در شهرستان زیرکوه، طرح کاجی می‌باشد (امین دلاکه، تولیدکننده فرش، مصاحبه در مرداد ۱۳۹۹). ساختار متن قالی در این طرح، استفاده از نقش مایه انتزاعی درخت کاج و در بعضی موارد نقوشی از پرندگان روی این درخت‌هاست. این نوع قالیچه به صورت تک‌کاجی یا چندکاجی در زمینه روشن بافته می‌شود. دست‌بافته تصویر (۱۶) دارای زمینه‌ای خلوت بوده و نقوش آن به صورت شکسته اجرا گردیده‌اند.

جدول ۷: نقش مایه‌های به‌کاررفته در متن قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی (طرح‌های غیر از لچک‌ترینج‌دار) (نگارندگان)

طرح گل‌کشمیری		طرح گلدانی	
			
گل کشمیری	دودنی	پرنده	گلک
طرح مددخانی		طرح بازوبندی	
			
گل مددخانی	خشته چتردار	بازوبند	لوزی
طرح دو گل		طرح چپات اشتر	
			
پوتی	عطاره شاخدار	چپات اشتر	خشته چتردار
طرح گل کاشانی			
			
گل		پرنده	
طرح پادرازی			
			
مرد	زن	مرد سوارکار	مرد گرز به دست

طرح‌های
واگیره‌ای

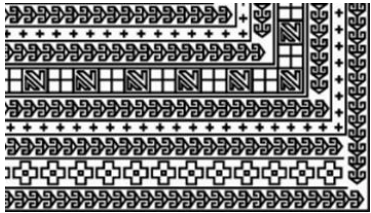
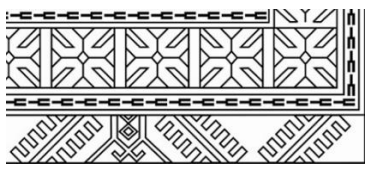

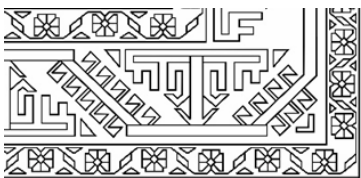
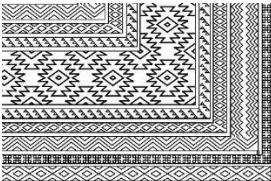
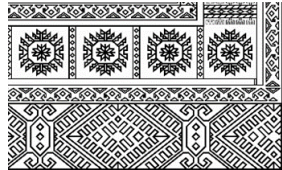
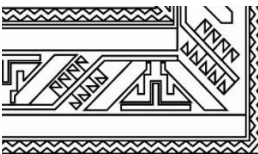
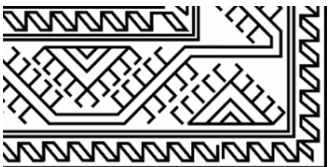
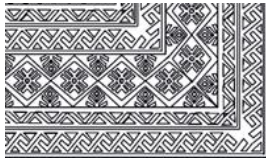
طرح
تصویری

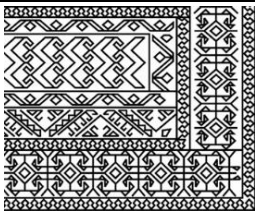
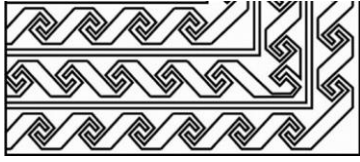

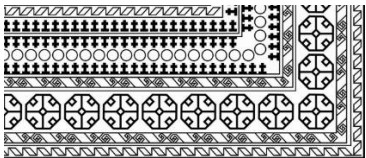
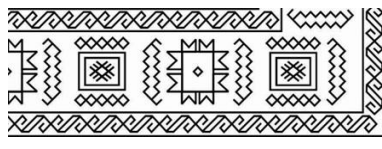
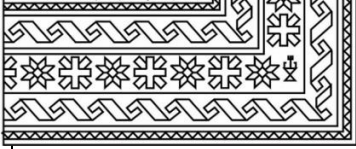
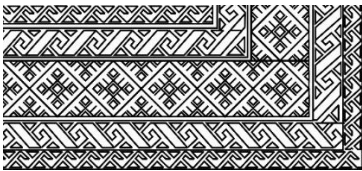
				طرح‌های سجاده‌ای و درختی
گلدان	شتر	مرغابی	شیر	
طرح کاجی		طرح پر جلکی		
				
درخت کاج	پر جلکی	پنجه	سوارکار	

۵-۵. حاشیه

تنوع شکلی ایجاد شده در قالیچه‌های روستایی و عشایری خراسان جنوبی بر پایه نقوش شکسته است و نقش مایه‌های استفاده شده در حاشیه نیز یکی از ساختارهای مهم و اصلی مورد بررسی در این قالیچه‌ها محسوب می‌شود. در این زمینه می‌توان در کنار گستردگی و تنوع، نقش مایه‌هایی را به‌عنوان الگویی ثابت و تکراری در قالیچه‌های منطقه پیدا کرد. تصاویر جدول (۸)، به ترتیب حاشیه در قالیچه‌ها را نشان می‌دهد. همچنین در جدول (۹)، حاشیه‌های مشترک این منطقه که برگرفته از الگویی ثابت است، معرفی شده‌اند.

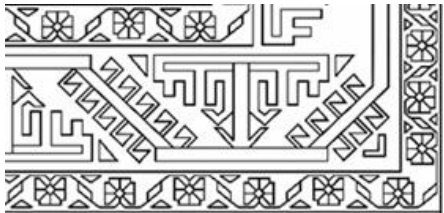

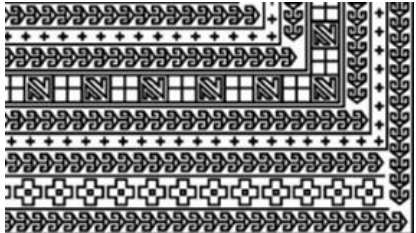
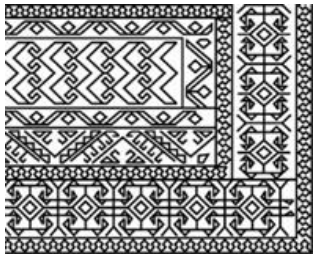
جدول ۸: حاشیه در قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی (نگارندگان)

			<p>دوفصلنامه علمی هنرهای صنعتی ایران سال هفتم، شماره ۱، پیاپی ۱۲ بهار و تابستان ۱۴۰۳</p> <p>۱۲۵</p>
تصویر ۲۷: آنالیز خطی تصویر (۳)، حاشیه ترکیبی تعویذی، تختک گل	تصویر ۲۶: آنالیز خطی تصویر (۲)، حاشیه مددخانی	تصویر ۲۵: آنالیز خطی تصویر (۱)، حاشیه ترکیبی درخت مرغی، کُمار و عطاره شاخ‌دار	
			
تصویر ۳۰: آنالیز خطی تصویر (۶)، حاشیه باعلی	تصویر ۲۹: آنالیز خطی تصویر (۵)، حاشیه پوتی	تصویر ۲۸: آنالیز خطی تصویر (۴)، حاشیه گل کلوجه	
			
تصویر ۳۳: آنالیز خطی تصویر (۹)، حاشیه باعلی	تصویر ۳۲: آنالیز خطی تصویر (۸)، حاشیه رتیلی	تصویر ۳۱: آنالیز خطی تصویر (۷)، حاشیه سیزده دمی	

		
<p>تصویر ۳۶: آنالیز خطی تصویر (۱۲)، حاشیه ترکیبی چهل مرغ و سیزده دمی</p>	<p>تصویر ۳۵: آنالیز خطی تصویر (۱۱)، حاشیه کژمار</p>	<p>تصویر ۳۴: آنالیز خطی تصویر (۱۰)، حاشیه ترکیبی درخت مرغی، کژمار و عطاره شاخدار</p>
		
<p>تصویر ۳۹: آنالیز خطی تصویر (۱۵)، حاشیه ترکیبی نودمی و کژمار</p>	<p>تصویر ۳۸: آنالیز خطی تصویر (۱۴)، حاشیه کژمار</p>	<p>تصویر ۳۷: آنالیز خطی تصویر (۱۳)، حاشیه گل میخ</p>
 <p>تصویر ۴۰: آنالیز خطی تصویر (۱۶)، حاشیه چنگک</p>		

بررسی حاشیه‌های موجود در قالیچه‌های منطقه خراسان جنوبی نشان می‌دهد که استفاده از برخی طرح‌ها در قالیچه‌ها مشترک است و می‌توان به حاشیه‌های کژمار، سیزده دمی، عطاره شاخدار، یاعلی، گل کلوجه و چهل مرغ به‌عنوان مهم‌ترین حاشیه‌ها اشاره کرد. در جدول (۹) هریک از این حاشیه‌ها به‌صورت خطی ارائه شده‌اند و در ادامه، این حاشیه‌ها توضیح داده شده‌اند.

جدول ۹: حاشیه‌های مشترک در قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی (نگارندگان)

	
<p>حاشیه یاعلی (تصاویر ۶ و ۹)</p>	<p>حاشیه کژمار (تصاویر ۱، ۱۰، ۱۴ و ۱۵)</p>
	
<p>حاشیه ترکیبی تعویذی، تختک گل و میخ گل (تصاویر ۳ و ۱۳)</p>	<p>حاشیه ترکیبی چهل مرغ و سیزده دمی (تصاویر ۷ و ۱۲)</p>

۵-۱. حاشیه ترکیبی درخت مرغی، کژمار و عطاره شاخ‌دار

متشکل از تکرار یک حاشیه بزرگ با نام محلی درخت مرغی، یک حاشیه کوچک با نام کژمار و یک حاشیه در بالا و پایین طرح با نقش مایه عطاره شاخ‌دار می‌باشد. نقش مایه‌ها در حاشیه بزرگ به صورت جدا از یکدیگر و با تراکم بالا تکرار شده‌اند.

۵-۲. حاشیه یاعلی

این طرح متشکل از یک حاشیه بزرگ و دو حاشیه نواری کوچک است. حاشیه بزرگ از نقش مایه شکسته یاعلی و نقش مایه قلاب دو طرفه تشکیل شده، هم‌چنین دو نوار کناری با نقش مایه گل اجرا شده‌اند. عدم رعایت گوشه‌سازی و تراکم نقوش از جمله ویژگی‌های حائز اهمیت در این طرح به شمار می‌آید.

۵-۳. حاشیه ترکیبی سیزده دمی و چهل مرغ

ساختار حاشیه در قالیچه تصویر (۱۲) به صورت هشت‌قسمتی اجرا شده که شامل سه حاشیه بزرگ و پنج حاشیه کوچک می‌باشد. حاشیه کله‌دار، متشکل از تکرار یک لوزی و یک نیم‌لوزی است که به‌عنوان زنجیره حاشیه می‌باشد. به جهت شباهت طرح انتزاعی این نقش به نیم‌تنه انسان، کله‌دار نامیده می‌شود. ساختار اصلی حاشیه چهل مرغ متشکل از تکرار خطوط شکسته و انتزاعی دو مرغ به همراه یک محور تقارن عمودی است که به‌عنوان حاشیه بزرگ طرح گل ابر می‌باشد. فرم اصلی حاشیه بانو متشکل از نقوش گیاهی به صورت انتزاعی است که به‌عنوان طرح حاشیه کوچک داخلی اجرا شده و حاشیه سیزده دمی را احاطه کرده‌است. ساختار کلی آن در قالی‌های دیگر مناطق روستایی بلوچ‌نشین خراسان جنوبی نیز رایج است. فرم اصلی حاشیه سیزده دمی متشکل از تکرار طرحی انتزاعی است که کج‌کار سیزده دمی دوکله نامیده می‌شود. هم‌چنین نحوه اجرای این حاشیه به صورت دو نوار در بالا و پایین طرح کلی می‌باشد.

۵-۴. حاشیه ترکیبی تعویذی، تختک گل و میخ گل

تنوع ساختار فرمی حاشیه در این طرح، برگرفته از حاشیه‌های متنوع به‌کاررفته در قالی‌های بلوچ خراسان می‌باشد. حاشیه تعویذی با طرح تعویذ به‌شکل یک مستطیل یا پنج‌ضلعی است که با نقش‌ها و زاویه‌های گوناگون، یکی از انواع حاشیه‌های کاربردی در قالی‌های بلوچ خراسان محسوب می‌گردد. حاشیه میخ گل، نقش مایه‌ای به‌شکل دو نوار است که در نوارهای بالایی و پایینی فرش و به صورت زنجیره حاشیه تعویذی اجرا شده‌است. ساختار اصلی حاشیه تختک یا تختک گل، نقش مایه‌ای به‌شکل مربع متشکل از چهار واحد کوچک‌تر است و به صورت متصل و یکی در میان قرار گرفته‌اند.

۶. نتیجه‌گیری

تنوع طرح و نقش در قالیچه‌های عشایری خراسان جنوبی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مراکز بافت ایران، دارای جنبه‌های متفاوتی از بروز عوامل فرهنگی و قومی بافندگان می‌باشد، به‌گونه‌ای که طرح‌های مربوطه با زندگی ایلپاتی آمیختگی دارند. در این خصوص طرح‌ها و نقوش با توجه به قرارگیری در هر یک از مناطق ذکرشده، شکل و ویژگی‌های مخصوص به خود را دارا هستند. در بررسی طرح و نقش قالیچه‌های عشایری این استان، استفاده از طرح‌های لچک‌ترنجی، تصویری، درختی، محرابی، ترنج‌دار، واگیره‌ای و لچک‌دار مشاهده می‌شود. طرح قالی بیش‌ترین میزان استفاده و طرح‌های تصویری، لچک‌دار، و درختی کم‌ترین کاربرد را در این منطقه دارا می‌باشند.

در پاسخ به سوال اول پژوهش باید عنوان نمود که ساختار طراحی در قالیچه‌های این استان شامل ۱۶ مورد است که عبارتند از: لچک‌ترنج گل ابر، لچک‌ترنج فتح‌اللهی، ترنج‌دار مرغی، ترنج‌دار طاووسی، لچک‌دار گوشه‌سفید، واگیره‌ای گل کشمیری، واگیره‌ای مددخانی، واگیره‌ای دو گل، واگیره‌ای چیات اشتر، قالی بازوبندی، واگیره‌ای گلدانی، واگیره‌ای گل کاشان، درختی کاجی، محرابی پرجلکی و محرابی سجاده‌ای. بیش‌ترین شکل استفاده از فرم ترنج در قالیچه‌های منطقه، به‌شکل لوزی و بیش‌تر تک‌ترنجی می‌باشد. هم‌چنین از نظر تقسیمات بیش‌تر به صورت یک‌چهارم اجرا شده است. فرم به‌کاررفته در ساختار لچک‌های منطقه، بیش‌تر به صورت مثلث اجرا شده و از نقوش مرتبط با متن در نقش‌پردازی استفاده کرده‌اند. طرح کژمار به عنوان پرکاربردترین حاشیه در این قالیچه‌ها می‌باشد. تراکم مورد استفاده در ساختار حاشیه بزرگ در قالیچه‌های عشایری خراسان بالاست. بیش‌ترین تقسیم‌بندی‌های حاشیه، سه، پنج، هفت و هشت قسمتی در نظر گرفته شده‌است.

بررسی‌های انجام‌شده در خصوص نقش مایه‌های رایج در قالیچه‌های عشایری استان خراسان جنوبی نشان می‌دهند بیش‌ترین فضای مورد استفاده در نقش‌پردازی قالیچه‌ها اختصاص به نقوش انتزاعی و شکسته برگرفته از محیط پیرامون بافندگان دارد. با توجه به سبک زندگی،

استفاده از نقوش گیاهی منطقه مانند انواع گل، بته، نقوش حیوانی مانند بز، شتر، مرغ، اسب و انواع نقوش انتزاعی برگرفته از اشیاء پیرامون در قالیچه‌ها مشاهده می‌شود. همچنین استفاده از نقوش انسانی انتزاعی (آدمک) در برخی از قالیچه‌های منطقه دیده می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. در حال حاضر، طبقه‌بندی نوزده‌گانه و فعلی فرش ایران بیش از سه دهه عمر دارد و با اعتبار این تفکیک توسط شرکت سهامی فرش ایران، همین تقسیم‌بندی رواج دارد و در دانشگاه‌ها نیز تدریس می‌شود و (به‌رغم ایراداتی اساسی که در عدم تفکیک طرح از نقش وجود دارد) عموم محققان و کارشناسان فرش ایران بدان استناد می‌کنند. این تقسیم‌بندی با توجه به شاخصه‌های شناسایی طرح و چگونگی جای‌گیری نقوش در متن فرش صورت می‌گیرد و کلیه فرش‌هایی که بر این مبنا وجوه مشترکی داشته باشند، در یک گروه، که نماینده ساختار و اسلوب کلی طرح است، دسته‌بندی می‌شوند (دریایی، ۱۳۸۶: ۳۲). طرح‌های نوزده‌گانه شرکت فرش ایران عبارتند از: ۱. آثار باستانی و ابنیه اسلامی، ۲. شاه‌عباسی، ۳. اسلیمی، ۴. افشان، ۵. شکارگاهی، ۶. واگیره‌ای (بندی)، ۷. بته‌ای، ۸. درختی، ۹. ترکمن، ۱۰. گل‌فرنگ، ۱۱. محرابی، ۱۲. قابی (خشتی)، ۱۳. گلدانی، ۱۴. طرح ماهی (هراتی)، ۱۵. محرمت، ۱۶. هندسی، ۱۷. ایلیاتی، ۱۸. اقتباسی و ۱۹. طرح‌های تلفیقی (همان: ۳۳-۴۰).

طبقه‌بندی فرش‌های این پژوهش تلفیقی از طبقه‌بندی نوزده‌گانه شرکت سهامی فرش و همچنین طبقه‌بندی طرح و نقش توسط دکتر بیژن اربابی است که دسته‌بندی نوینی را ارائه کرده‌است: ۱. طرح لچک‌ترنج، ۲. طرح افشان، ۳. طرح محرابی، ۴. طرح محرمت، ۵. طرح خشتی، ۶. طرح قابی یا بندی، ۷. طرح واگیره و ۸. طرح تلفیقی (گاه برخی طرح‌های مورد اشاره در یک متن به‌همراه هم ارائه می‌شوند؛ از این‌رو از چنین طرح‌هایی با نام «تلفیقی» یاد می‌کنیم (اربابی، ۱۳۸۵: ۶۵).

۲. به دست‌بافته پُردار و گره‌دار، قالیچه می‌گویند که بافت آن عمدتاً تخت و گاهی نیم‌لول و با نقوش شکسته و انتزاعی اجرا می‌شود.

۳. گردش نخ خامه در زیر و روی تار، گره نامتقارن را به‌وجود می‌آورد. نخ خامه را به دور یک تار گره زده و از پشت تار بعدی بیرون می‌آورند.

۴. گره متقارن، روی دو تار رو و زیر زده می‌شود، به این صورت که بافنده خامه را در دست چپ خود گرفته و به صورت عمود روی تارهای رو و زیر قرار می‌دهد، هر یک از دو سر خامه را به پشت یکی از تارها برده و پس از پیچیدن به دور آن‌ها از بین دو تار بیرون آورده و دوباره آن را می‌گیرد (نیرومند، ۱۳۸۰: ۲۵).

۵. دستگاه‌های قالی‌بافی که اصطلاحاً به آن‌ها دار نیز گفته می‌شود، از نظر شکل دستگاه و مکانیسم بافت، به دو نوع دستگاه‌های افقی و عمودی تقسیم می‌شوند. دستگاه‌های افقی بیش‌تر در میان عشایر رواج دارند و علت رواج آن‌ها، بیش‌تر به دلیل سهولت جابه‌جایی آن‌ها به هنگام کوچ است. با این دستگاه‌ها فرش‌هایی با اندازه‌های بزرگ را نمی‌توان بافت و همچنین فرش‌هایی که با این نوع دستگاه‌ها بافته می‌شوند، گاهی در بالا و پایین، اختلاف عرض پیدا می‌کنند (نصیری، ۱۳۸۵: ۵۹).

۶. قدیمی‌ترین و ساده‌ترین دستگاه قالی‌بافی، دار افقی است که از جنس چوب یا آهن می‌باشد و استفاده از آن در میان ایلات و عشایر و در بعضی روستاها رایج است. این نوع دار از دو چوب سردار و زبردار و هاف و کوچی و چهار میخ چوبی یا فلزی که به‌وسیله آن‌ها دار را روی زمین می‌کوبند و مهار می‌کنند، تشکیل شده‌است. طول سردار و زبردار ۱/۵ برابر عرض قالی می‌باشد و با این نوع دارها معمولاً قالیچه بافته می‌شود و برای بافت فرش‌های بزرگ و پهن مناسب نیستند (نیرومند، ۱۳۸۰: ۴۵).

منابع

اربابی، بیژن. (۱۳۸۵). ارزیابی شیوه‌های طبقه‌بندی طرح و نقش فرش ایران. فصلنامه گلجام. شماره. ۱۱، ۵۷-۷۴.

doi: 20.1001.1.20082738.1387.4.11.19.4

اشنبرنر، اریک. (۱۳۷۴). قالی‌ها و قالیچه‌های شهری و روستایی ایران. ترجمه مهشید تولایی و محمدرضا نصیری. تهران: یساولی (نشر اثر اصلی ۱۹۸۸).

افتاده، مریم. (۱۳۹۳). بررسی نقوش قالیچه‌های بلوچی خراسان جنوبی (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد منتشر نشده). دانشکده هنر، دانشگاه سمنان، سمنان، ایران.

دریایی، نازیلا. (۱۳۸۶). زیبایی‌شناسی در فرش دست‌باف ایران. تهران: مرکز ملی فرش ایران.

رخشانی‌مقدم، مطهره. (۱۳۹۵). بررسی علل رکود بازار فرش خراسان جنوبی (پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد منتشر نشده). دانشگاه بین‌المللی امام‌رضا، مشهد، ایران.

ژوله، تورج. (۱۳۷۵). برگی از قالی خراسان. تهران: شرکت سهامی فرش ایران.

----- (۱۳۸۱). پژوهشی در فرش ایران. تهران: یساوی.

شاهبیگی، مرتضی. (۱۳۹۵). تأثیر مؤلفه‌های فرهنگی بر نقوش فرش قائنات (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشرنشده). دانشکده هنرهای کاربردی دانشگاه هنر، تهران، ایران.

صویراسرافیل، شیرین. (۱۳۸۳). بر کویر سبز جنوب (فرش خراسان). تهران: احیای کتاب.

عاملی، فاطمه، صفاران، الیاس، و صباغ‌پور، طیبه. (۱۳۹۳). تحول نقش ریزه‌ماهی در فرش شهرستان بیرجند طی دهه‌های اخیر. فصلنامه

گلجام، شماره ۲۶، ۳۱-۴۵. doi: 20.1001.1.20082738.1393.10.26.3.0

مریدی، محمدرضا، مرائی، محسن، و مقنی‌پور، مجید. (۱۳۹۶). تحلیل علیت و عاملیت در دگرگونی‌های دو دهه اخیر قالی ایران (مناطق مورد

مطالعه: خراسان شمالی، خراسان رضوی، خراسان جنوبی). فصلنامه گلجام، شماره ۳۲، ۱۲۱-۱۳۴. doi:

20.1001.1.20082738.1396.13.32.7.7

نصیری، محمدجواد. (۱۳۸۵). فرش ایران. تهران: پرنگ.

نیرومند، پوران‌دخت. (۱۳۸۰). آموزش هنر قالی بافی. تهران: بازتاب.

هانگلدین، آرمین. (۱۳۷۵). قالی‌های ایرانی. ترجمه اصغر کریمی. تهران: فرهنگسرا (نشر اثر اصلی ۱۹۵۹).

References

Ameli, F., Safaran, E., & Sabaghpour, T. (2014). The Transformation of the Fish Motif in the Carpets of Birjand in Recent Decades. *Goljam*, No. 26, 31-45. doi: 20.1001.1.20082738.1393.10.26.3.0 [In Persian].

Arbabi, B. (2006). Evaluation of Classification Methods for Persian Carpet Designs. *Goljam Quarterly*, No. 11, 57-74. doi: 20.1001.1.20082738.1387.4.11.19.4 [In Persian].

Aschenbrenner, E. (1995). *Urban and Rural Carpets of Iran*. (M. Tolaei & M. Nasiri, Trans.) Tehran: Yasavoli (Original work published 1988). [In Persian].

Daryai, N. (2007). *Aesthetics in Iranian Handwoven Carpets*. Tehran: National Carpet Center of Iran. [In Persian].

Hangeldin, A. (1996). *Iranian Carpets*. (A. Karimi, Trans.) Tehran: Farhangsara (Original work published 1959). [In Persian].

Moridi, M., Marasi, M., & Moghanipour, M. (2017). Causality and Agency in the Recent Transformations of Iranian Carpets (Study Areas: North Khorasan, Razavi Khorasan, South Khorasan). *Goljam*, No. 32, 121-134. doi: 20.1001.1.20082738.1396.13.32.7.7 [In Persian].

Nasiri, M. J. (2006). *Persian Carpets*. Tehran: Parang. [In Persian].

Niroomand, P. (2001). *Teaching the Art of Carpet Weaving*. Tehran: Baztab. [In Persian].

Oftadeh, M. (2014). Study of the Motifs in Baluchi Carpets of South Khorasan (Unpublished Master's Thesis). Faculty of Arts, Semnan University, Semnan, Iran. [In Persian].

Rakhshani-Moghadam, M. (2016). Investigation of the Causes of the Decline of the Carpet Market in South Khorasan (Unpublished Master's Thesis). Imam Reza International University, Mashhad, Iran. [In Persian].

Shahbeigi, M. (2016). The Influence of Cultural Components on the Motifs of Qaenat Carpets (Unpublished Master's Thesis). University of Art, Tehran, Iran. [In Persian].

Sour Esrafil, Sh. (2004). *On the Green Desert of the South (Khorasan Carpets)*. Tehran: Ehyayeh Ketab. [In Persian].

Zhouleh, T. (1996). *A Leaf from Khorasan Carpets*. Tehran: Iran Carpet Company. [In Persian].

----- (2002). *Research on Persian Carpets*. Tehran: Yasavoli. [In Persian].

The Analysis of the Structural Design and Patterns of the Nomadic Rugs of South Khorasan Province

Farnoush Rahmani

Ph.D Student of Comparative Analytical History of Islamic Art, Art Research Department, Alzahra University, Tehran, Iran/ rahmani.farnoosh@yahoo.com

Ali Vandshoari

Associate Professor, Carpet Department, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran (Corresponding Author)/ a.vandshoari@tabriziau.ac.ir

Abdollah Mirzaei

Associate Professor, Carpet Department, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran/ a.mirzaei@tabriziau.ac.ir

Vahideh Hesami

Instructor, Carpet Department, Birjand University, Birjand, Iran/ Hesami@birjand.ac.ir

Received: 10/10/2023

Accepted: 29/01/2024

Introduction

South Khorasan Province is considered as one of the important regions of carpet production in the southeastern part of Iran. The carpets produced in this province are primarily created in two well-known styles: urban weaving (centered around the provincial capital and the city of Birjand) and nomadic weaving (focused on Baluch and Arab nomads dispersed throughout the province). Throughout historical eras, South Khorasan has consistently attracted the attention of state rulers, who have utilized nomadic forces to ensure border security. Some tribes have migrated to South Khorasan by force, while others have voluntarily moved to find suitable grazing lands. Generally, among nomads weavers, most patterns are geometric and abstract. The stylized floral designs vary significantly depending on the region they belong to. In other words, specific patterns within each classification are determined based on nomad groups's place of residence. Additionally, there some designs that have been adapted from other carpets. Despite its variety, the study of nomadic carpets in the South Khorasan province has received little attention due to the geographical dispersion of nomadic living areas and the difficulty in accessing authentic samples of these carpets.

Research Method

The method of this research is descriptive-analytical, with data collected through both library and field studies. The historical background data of South Khorasan was gathered through library resources, while the identification of samples was carried out in the field. The statistical population was purposefully selected based on the accessible and currently produced carpets in the region. Given the diversity of design and pattern structures in nomadic areas, a classification based on common categories was employed for a better identification of patterns. These patterns were divided into seven general categories as illustrated in Fig. 1:

منابع
بهره‌های ایران

تحلیل ساختار طرح و نقش
قالیچه‌های عشایری استان
خراسان جنوبی، فرنوش
رحمانی و همکاران، ۱۳۳-۱۳۲

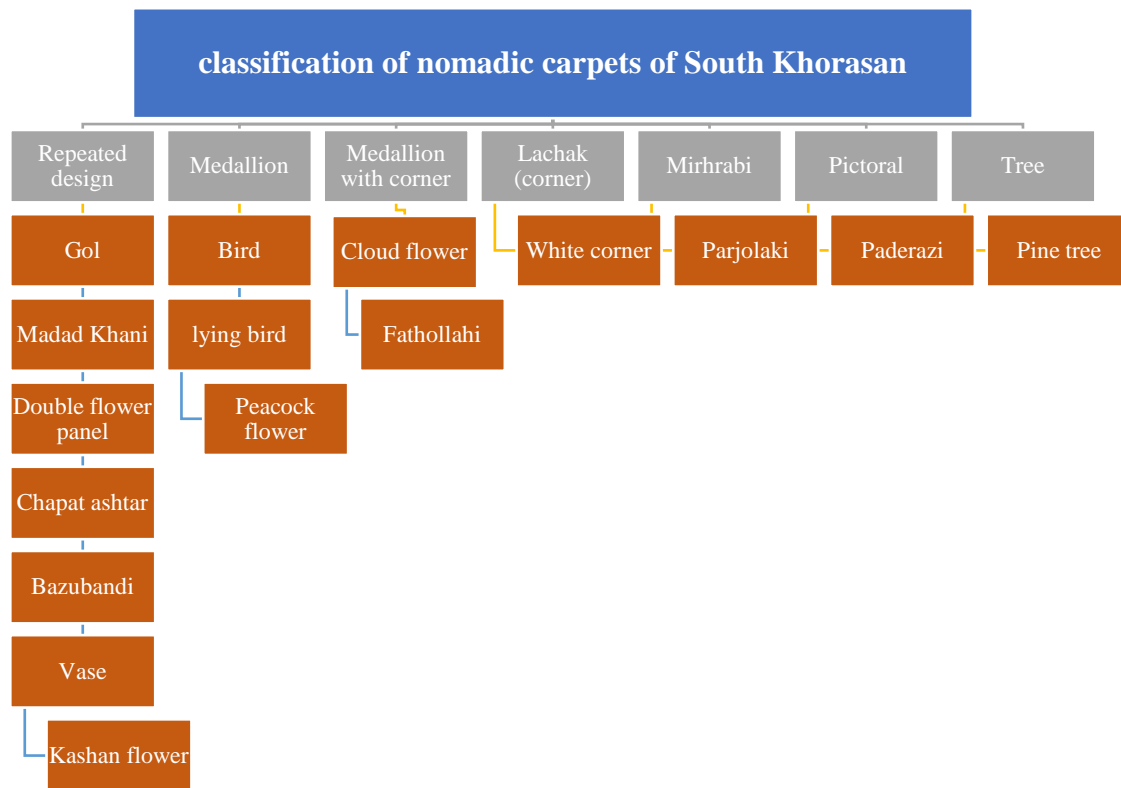


Fig.1: classification of nomadic carpets of South Khorasan (authors)

Research Findings

The diversity of designs and patterns in the nomadic carpets of South Khorasan, as one of Iran's key carpet weaving centers, reflects various aspects of cultural and ethnic influences of the weavers. The associated patterns are intertwined with the nomadic lifestyle. Depending on their location in the mentioned regions, these designs and motifs were found to possess unique shapes and characteristics.

In examining the patterns and motifs of nomadic carpets, the deployment of designs such as Medallion with corner, Pictorial, Tree, Mirhrabi, Medallion, Repeated Design, and Lachak (Corner) is evident. The most commonly used design is the Panel pattern, while Pictorial, Corner, and Tree designs are less frequently used in this area. The design structure of carpets in this province includes 16 specific types, including: cloud flower medallion with corner, Fathollahi medallion with corner, bird medallion, peacock medallion, white corner, Gol Keshmiri repeated design, Madadkhani repeated design, double-flower repeated design, Chapat Ashtar repeated design, Bazubandi panel design, vase repeated design, Kashan flower repeated design, pine tree, Parjalaki mihrabi, and prayer rug mihrabi. The predominant form of the medallion in the carpets of the region is diamond-shaped, often featuring a single medallion. In terms of divisions, they are mostly executed in quarters. The form used in the structure of the region's corners is predominantly triangular, incorporating motifs related to the overall design. An examination of the borders in the nomadic carpets of South Khorasan reveals that certain designs are commonly shared among carpets, with the most significant borders being Kajhmar, Sizdahdomi, Attareh Shakhdar, Ya Ali, Golkoloucheh, and Chehelmorg. The most common border divisions include three, five, seven, and eight-part divisions. The shape diversity, found in rural and nomadic carpets of South Khorasan, is based on broken motifs, and the decorative elements used in the borders are considered one of the main structures examined in these carpets. Alongside the breadth and variety, specific motifs can be identified as fixed and repetitive patterns in carpets of the region.

Conclusion

The studies conducted on the common motifs in the nomadic carpets of South Khorasan Province indicate that the majority of the design space is occupied by abstract and broken motifs inspired by the weavers' surrounding environment. Given their lifestyle, the use of local plant motifs, including various flowers and leaves as well as animal motifs such as goats, camels, birds, and horses, is prevalent in these carpets. Additionally, abstract human motifs (stick figures) are observed in some carpets from the region.

Keywords: design structure, motifs, nomadic carpets, South Khorasan, baluch nomads.

مناعن
بهره‌های ایرا

تحليل ساختار طرح و نقش
قالیچه‌های عشایری استان
خراسان جنوبی، فرزند
رحمانی و همکاران، ۱۳۳-۱۳۲